

ΑΣΙ Χώρος

Κείμενα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Ανάπτυξης

Ειδικό τεύχος – Αφιέρωμα

για τα 30 χρόνια του
Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
& Περιφερειακής Ανάπτυξης

2020

31

Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Ειδικό τεύχος – Αφιέρωμα
για τα 30 χρόνια του
Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
& Περιφερειακής Ανάπτυξης

Επιμέλεια

Παντολέων Σκάγιαννης

Επιστημονικό Περιοδικό

αιχλώρος

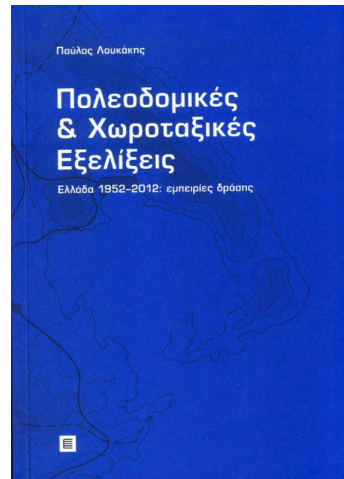
Διεύθυνση:
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ
Πεδίον Άρεως, 383 34 ΒΟΛΟΣ
<http://www.aeihoros.gr>, e-mail: aeihoros@prd.uth.gr
τηλ.: 24210 – 74486

Επιμέλεια έκδοσης: Εύη Κολοβού
Λαγού: Παναγιώτης Μανέτος
Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιώργος Παρασκευάς-Παναγιώτης Μανέτος

	Π. Σκάγιαννης	4
	Εισαγωγή	
	G. Petrakos	10
Geographies of Growth and Integration in Europe: old and new challenges for regional policy		
	Σ. Πολύζος	23
Διερεύνηση των Διαθρωπτικών Μεταβολών της Ελληνικής Οικονομίας την Περίοδο της Οικονομικής Κρίσης με Χρήση της Ανάλυσης Εισροών - Εκροών		
	Ε. Ασπρογέρακας, Δ. Καλλιώρας	62
Χωρικός και Αναπτυξιακός Σχεδιασμός στην Ελλάδα: ζητήματα σύμπλεξης		
	Κ. Λαλένης, Σ. Βεζυριαννίδου	94
Ο Χωρικός Σχεδιασμός και οι Συναφείς Απόπειρες Θεσμικών Μεταρρυθμίσεων στην Ελλάδα, την Εποχή της Οικονομικής Κρίσης: αξιολόγηση αναγκαιότητας και αποτελεσμάτων		
	Α. Δέφνερ, Ν. Μαντάς, Ε. Ψαθά, Ν. Βογιαζίδης	119
Προσβασιμότητα στον Πολιτισμό και την Κληρονομιά: ο σχεδιασμός για όλους		
	Α. Τράμπα	145
Τα Σχέδια Βιώσιμης Αστικής Κινητικότητας (ΣΒΑΚ) και η Συσχέτιση με το Θεσμικό Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού: ευρωπαϊκή και ελληνική πραγματικότητα		
	Ε. Ασπρογέρακας	171
Πολιτική Στρατηγικών Παρεμβάσεων και Χωρική Διακυβέρνηση: η περίπτωση του «Ελληνικού»		
	Π. Σκάγιαννης, Θ. Καναρέλης	206
Οι Πλατείες της Αθήνας: μια διαδρομή προκλήσεων και ανατροπών		
	ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ	
	Π. Σκάγιαννης	236
Παύλος Λουκάκης (2017) Πολεοδομικές & Χωροταξικές Εξελίξεις. Ελλάδα 1952-2012: εμπειρίες δράσης. Επιμέλεια τόμου Ι. Μωραΐτου. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας		

Παύλος Λουκάκης (2017) Πολεοδομικές & Χωροταξικές Εξελίξεις. Ελλάδα 1952-2012: εμπειρίες δράσης. Επιμέλεια τόμου Ι. Μωραΐτου. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Παντολέων Σκάγιαννης

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τον Παύλο Λουκάκη δεν τον είχα καθηγητή. Αυτό είναι και καλό και κακό.

Κακό διότι δεν είχα την ευκαιρία να (μα)θητεύσω κάτω από έναν δάσκαλο που απλόχερα προσέφερε τόσα πολλά στους φοιτητές και στους συνεργάτες του, που παρήγαγε μια γνώση που οι χρονικά αρχικές της αφετηρίες και προϋποθέσεις είναι ακόμη επίκαιρες, ενώ έχουν παρέλθει αρκετά χρόνια από την πρώτη διατύπωσή τους.

Καλό διότι με απεγκλωβίζει επιστημολογικά και συναισθηματικά (αν και φίλος με τον Παύλο) από το να υποπέσω σε ταυτίσεις τέτοιες που να συσκοτίσουν μια ελπίζω καθαρή ματιά στο πολυσχιδές και σημαντικό έργο του.

Έχουμε λοιπόν μπροστά μας έναν τόμο με μερικά από τα σημαντικότερα κείμενά του, που εκδώσαμε εμείς ως ΠΘ αναγνωρίζοντας το έργο του και την ψυχική του εγγύτητα στο ΠΘ και ειδικά στο ΤΜΧΠΠΑ, και που με προσοχή επιμελήθηκε η συνεργάτις του Ιουλία Μωραΐτου.

Το βιβλίο, όπως προελέχθη, βασίζεται τόσο στις θεωρητικές γνώσεις του συγγραφέα, όσο και στην εξαιρετικά μεγάλη εμπειρία του ως ερευνητή και μελετητή.

Έτσι λοιπόν στα επόμενα λίγα λεπτά θα επιχειρήσω να σας ξεναγήσω στον τόμο αυτόν και στην οπτική γωνία της σκέψης του Παύλου Λουκάκη στο αντικείμενο της πολεοδομίας και χωροταξίας για την περίοδο 1952-2012, και όχι μόνο, διότι ο συγγραφέας (όπως εναλλακτικά θα τον αναφέρω) αναζητά και σωστά τις απαρχές των κυρίως αρνητικών πλευρών της πορείας του χωρικού σχεδιασμού από τις απαρχές του νεοελληνικού κράτους.

Το βιβλίο, πέραν της εισαγωγής, διαιρείται σε έξι κύρια κεφάλαια υπό τους τίτλους: 1) Οι Χωρικές Διαστάσεις της Ανάπτυξης, 2) Βασικές Παράμετροι Χωρικού Σχεδιασμού, 3) Οι Οικισμοί ως Σημεία Χωρικής Αναφοράς, 4) Μεθοδολογία-Διαδικασίες Εκπόνησης Χωροταξικών Μελετών, 5) Εφαρμογές: Ερευνητικά Προγράμματα-Μελέτες-Ασκήσεις Διδασκαλίας, 6) Επίλογος, ενώ περιλαμβάνει και συνοπτικό βιογραφικό σημείωμα του συγγραφέα, καθώς και κατάλογο του δημοσιευμένου επιστημονικού έργου του.

Ας διατρέξουμε λοιπόν το βιβλίο¹ με τη σειρά των κεφαλαίων όπως ο Παύλος με τη συνδρομή της Ιουλίας επέλεξαν.

1. Οι Χωρικές Διαστάσεις της Ανάπτυξης

Στο πεδίο αυτό (των χωρικών διαστάσεων της ανάπτυξης), ο συγγραφέας κατανοεί τις χωρικές διαστάσεις ως χωρικές εκφάνσεις της ανάπτυξης που εδράζονται στις αναπτυξιακές διαδικασίες. Αυτό όμως με το επί πλέον ιδεολογικό πρόσχημο της κριτικής πολιτικής οικονομίας, όπου η ανάπτυξη σημαίνεται ως καπιταλιστική ανάπτυξη βασισμένη σε παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις, και όπου η χωρική έκφραση που στοιχειοθετεί τις διαστάσεις αποτελεί μέρος του εποικοδομήματος.

Το σημαντικό είναι ότι ο συγγραφέας από την αρχή ξεκαθαρίζει ότι η διαδικασία αυτή δεν μπορεί να νοηθεί ανεξάρτητα από τη συσχέτισή της με τα καπιταλιστικά κέντρα και την ένταξη της χώρας στο παγκόσμιο σύστημα. Έτσι, ο χώρος είναι προϊόν του παραγωγικού καπιταλιστικού συστήματος, και η όποια ρύθμιση επιχειρείται είναι εν τέλει προς όφελος του συστήματος.

Στη βάση αυτή ερμηνεύονται και οι χωρικές ανισότητες, η ανισομερής ανάπτυξη του χώρου, τόσο του διεθνούς όσο και του ελληνικού, με τον «υδροκεφαλισμό» της Πρωτεύουσας και τη διάστασή της από τους μικρούς οικισμούς, στο επίπεδο της ρήξης της χωρικής συνοχής. Σημειώνεται ότι χρησιμοποιεί κατά κόρον τον όρο «υδροκεφαλισμός» την δε Αθήνα αποκαλεί σκόπιμα Πρωτεύουσα.

Ερμηνεύονται έτσι επίσης η αναποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων, η μη αξιοποίηση των μελετών, οι αντιφάσεις των ρυθμίσεων και τα διοικητικά θέματα και ανεπάρκειες, και αποδίδεται με θάρρος η ευθύνη εκεί που κυρίως ανήκει, στους κρατικούς φορείς.

Ο συγγραφέας, έχοντας κάνει στα άρθρα του τη δέουσα ενδελεχή ιστορική ανασκόπηση για τη χρονική περίοδο που αναλύει, εκφράζει τους προβληματισμούς του για το μέλλον, εντάσσοντας σ'αυτούς και τις νέες προβληματικές για το περιβάλλον, τους μετανάστες, κλπ, θέτοντας ταυτόχρονα και θέματα χωρικής δημοκρατίας, και εμμέσως

¹ Η παρουσίαση αυτή έγινε στις 31 Μαΐου 2018 στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (κτήριο Τοικρίκη). Στην ίδια εκδήλωση έκανε παρουσίαση και ο Κώστας Λαλένης.

πλην σαφώς θίγοντας τα ζητήματα της χωρικής απορρόφησης των μικρών από τα μεγάλα κέντρα.

Στο πλαίσιο των προβληματισμών του για το μέλλον, αντλεί από την εμπειρία του τις προτάσεις του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ που δεν υλοποιήθηκαν, το ολιγοκεντρικό σύστημα που πρότεινε το δεκαπενταετές σχέδιο ανάπτυξης, και το πρόγραμμα Δοξιάδη που επιφύλασσε στην Αθήνα ρόλο μεγάλου διεθνούς κέντρου. Ο Λουκάκης έχει όμως τις δικές του επικαιροποιημένες ριζοσπαστικές και ταυτόχρονα ρεαλιστικές προτάσεις: κυρίως το ζήτημα της χωρικής αναδιάρθρωσης, λαμβάνοντας υπόψη τις τάσεις εξέλιξης του δικτύου αστικών κέντρων τη χώρας με στόχο την επανιεράρχηση του πλέγματος των οικισμών.

Έτσι, προτείνει τις οκτώ χωροταξικές σταθερές και θέτει το θέμα των αξόνων και της «περιφερειακής διεθνοποίησης», με σκοπό την σύγκλιση των περιφερειών με υποκείμενη βάση έναν διαφορετικό χωρικό σχεδιασμό με νέες ρυθμίσεις που θα κατατείνουν στην ανάπτυξη και με κατάληξη ένα διαφορετικό καταστατικό χάρτη για τη γη, δηλαδή επανεξέταση των χρήσεων της γης. Αυτό εκφράζεται και την συνολικά παρουσιαζόμενη μελέτη ΠΕΤΑ όπου διατυπώνονται προτάσεις διάρθρωσης μελετών και επιπέδων χωροταξικού σχεδιασμού.

2. Βασικές Παράμετροι Χωρικού Σχεδιασμού (περί χώρου-χρήσεις γης)

Στη συζήτηση για τις παραμέτρους του χωρικού σχεδιασμού, ο συγγραφέας θέτει το ζήτημα του καθορισμού των ορίων το οποίο επανέρχεται συχνά στα άρθρα του. Έξω από μια γραφειοκρατική λογική, προτείνει μια σχετικοποιημένη σχέση του όρου του «ορίου» και του ίδιου του «δομημένου χώρου», καθώς και της ίδιας της «χωρικής ενότητας» ανάλογα με τον σκοπό και τον τομέα που ερευνούμε. Έτσι, έχουμε διαφορετικά όρια για τον δομημένο χώρο, τον οικονομικό χώρο, τον φυσικό χώρο, τον ιστορικό χώρο, τον διοικητικό χώρο, κλπ.

Ο ιστορικό χώρος, στον οποίο ειρήσθω εν παρόδω αποδίδει τεράστια σημασία, νοσηματοδοτείται και ως προς τον ίδιο τον σχεδιασμό μέσω της λογικής συνέχειας του πολιτισμού που προάγει τη δημιουργικότητα που μέσω της έξυπνης εξειδίκευσης παράγει νέους χώρους για τους οποίους είναι εν τέλει αναγκαίο να γίνει ρύθμιση.

Στη βάση αυτή, και επειδή η χωρική δομή όπως είδαμε κατανοείται ως αντανάκλαση του παραγωγικού συστήματος, δηλαδή υπάρχει μια διαλεκτική σχέση με τον αστικό χώρο, αναγνωρίζονται οι ευπαθείς, ευμετάβλητες και αντικρουόμενες σχέσεις στη χωροταξία που την καθιστούν μια διαδικασία που αντιλαμβάνεται τον χώρο όχι ως κέλυφος προς επίλυση, αλλά ως ένα δυναμικό σύστημα προς ρύθμιση.

Μέσα και μετά από μια τέτοια μεθοδολογική ανάπτυξη των κατηγοριών (Dahrstellung), ο συγγραφέας εισέρχεται σε ζητήματα πιο μεσοθεωρητικά, θα λέγαμε, δηλαδή ιστορικο-εμπειρικά, και ιδιαίτερα στον τομέα της τοπική ανάπτυξης και της διοικητικής αποκέντρωσης, ο οποίος τον απασχολεί πολύ.

Στο πλαίσιο αυτό, και ασκώντας οξεία κριτική προς τη διαχρονική Διοίκηση, διατυπώνει την άποψη ότι ποτέ δεν έγινε αντιληπτή η σημασία των διοικητικών αποκεντρώσεων που κατά καιρούς επιχειρήθηκαν ως εκσυγχρονισμός.

Θεωρεί τις προηγούμενες του «Καλλικράτη» ακτινικές συσχετίσεις της χωρικής διάρθρωσης ανεπαρκείς, ενώ προβληματίζεται και για τα ίδια τα κριτήρια του Καλλικράτη, προτείνοντας για τους δήμους ότι πρέπει πλέον να αποτελούν «χώρους οικονομικούς με μονοσήμαντες ή συνθετότερες παραγωγικές δραστηριότητες, που καθορίζονται και απαιτούν οργάνωση ανάλογη προς την παραγωγική δομή τους» (σελ. 108). Έτσι, θεωρεί κρίσιμους τους παράγοντες της γεωγραφικής, οικονομικής, και κοινωνικής συνοχής, αποδίδει μεγάλο ρόλο στη συμμετοχική διαδικασία (την οποία θεωρεί ότι μειώνεται), ενώ θεωρεί απαραίτητη την ύπαρξη χωρικών ρυθμίσεων για να καταστεί δυνατή η σύζευξη οικονομικού προγραμματισμού και χωρικού σχεδιασμού.

Στις επιδιωκόμενες χωρικές ρυθμίσεις δίνει έμφαση στον ρόλο και στη σημασία της αγροτικής ανάπτυξης, στο αγροτικό τοπίο και στα εδαφικά σχέδια, διατυπώνοντας προτάσεις μέχρι και για τον καθορισμό «αγροτικών γειτονιών», αντιμετωπίζοντας τη γη όχι ως οικόπεδο προς εξαγωγή γαιοπροσόδου αλλά ως δυναμικό αναπτυξιακό παράγοντα.

Προσπαθώντας να δει αυτά τα πρότυπα στο πραγματικό πεδίο, ο συγγραφέας πραγματεύεται τις περιπτώσεις των νήσων τονίζοντας την προβληματική παρουσία τους στον χωρικό σχεδιασμό, αλλά επίσης και του ορεινού χώρου που από την ακμή πέρασε στην παρακμή παρά τις ενισχύσεις. Για τον λόγο αυτόν, προτείνει μια επανασυγκρότηση με βάση τα παραγωγικά πρότυπα, τις υποδομές, την ανάπτυξη με συναίνεση και την εξειδίκευση κατά ενότητες.

3. Οι Οικισμοί ως Σημεία Χωρικής Αναφοράς

Στο ζήτημα των πόλεων και των οικισμών, ο συγγραφέας επικεντρώνεται στα ελληνικά ζητήματα όπως αυτά προκύπτουν μέσα από την ιστορική πορεία των επιτυχημένων ή μη εγχειρημάτων της χωρικής ανασυγκρότησης και ρύθμισης.

Μια σκέψη κλειδί, την οποία χρησιμοποιεί τόσο για αναλυτικούς λόγους όσο και ως οδηγό για τις προτάσεις του, είναι ότι η χώρα αναπτύχθηκε με μια ιστορική διαδοχή ενός μονοπολικού, διπολικού, ολιγοπολικού σχήματος το οποίο τείνει να διευρύνεται. Διαχρονικά όμως, έχει διαμορφωθεί μια πυραμίδα όπου στην κορυφή δεσπόζει η πρωτοκαθεδρία της υδροκεφαλικής Πρωτεύουσας, έπεται η καθ'ομοίωσίν της σε

μικρότερη κλίμακα Θεσσαλονίκη και μια σειρά μικρότερων ιεραρχημένων με ακτινικό τρόπο πόλεων που απομυζούν την ενδοχώρα τους. Επάλληλες δηλαδή ακτινικές σχέσεις σε τριγωνική μορφή. Με τους όρους της θεωρίας της πολυπλοκότητας, θα λέγαμε ότι οι μικρότερες χωρικές ενότητες αποτελούν φράκταλς που χαρακτηρίζονται από το φαινόμενο της αυτοομοιότητας και αναπαράγονται με γεωμετρικό σχεδόν τρόπο προς τα επάνω όπου κυριαρχεί η Πρωτεύουσα.

Ένα προνομιακό πεδίο διερεύνησης του συγγραφέα, στο πεδίο αυτό, είναι η διερεύνηση των τάσεων εξέλιξης του δικτύου των αστικών κέντρων της χώρας, την οποία βασιζέται σε συγκεκριμένη περιοδολόγηση (1830, 1864, 1913, 1923, 1948, 1961, 1976) με εργαλείο την οποία και ερμηνεύει την προειπωθείσα δομική εξέλιξη κατά περίοδο και τομέα της οικονομίας. Υπάρχει όμως προοπτική αναδιάρθρωσης, όταν ο οικονομικός και χωροταξικός σχεδιασμός έχει λειτουργήσει ως νέος τρόπος ελέγχου της περιφέρειας από το Κέντρο, ήδη από το 1960, με την αποκέντρωση της βιομηχανίας ως βασικό υποκείμενο παράγοντα; Βοήθησαν και πώς τα διάφορα εγχειρήματα παλιά και νέα; Τελικά τι απέδωσε η «άνοιξη του '60»; Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζεται κριτικά η πορεία της χωρικής ρύθμισης με τους θεσμικούς σταθμούς της, όπως οι αντίπαλες πόλεις, η προσπάθεια της δημιουργίας «αντιπρωτευουσών», ή η Επιχείρηση Πολεοδομική Ανασυγκρότηση. Τι αποτέλεσμα έχουν φέρει οι ελληνικοί και οι ευρωπαϊκοί σχεδιασμοί όπως το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου, ή το ESPON;

Στο πεδίο αυτό, ένα ζήτημα που απασχολεί πολύ τον συγγραφέα είναι ο μεταβαλλόμενος ρόλος και λειτουργία των αγροτικών περιοχών και μάλιστα σε σχέση με το δίκτυο των αστικών κέντρων. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για ένα ξανακοίταγμα της παραδοσιακής αντίληψης για την αντίθεση πόλης-υπαίθρου υπό μια εταιρική οπτική που λαμβάνει υπόψη της τη διάχυση της αστικότητας στον αγροτικό χώρο, τους κόμβους και τις σχέσεις των αστικών κέντρων, την εθνική μορφολογία της ανάπτυξης με τον άξονα S, τα νέα αστικά μορφώματα όπως η ανάπτυξη των παραθεριστικών κέντρων και οι αυθαίρετες επεκτάσεις πόλεων.

Η πρόταση του Λουκάκη είναι ότι λαμβάνουμε υπόψη τον περιφερειακό κύκλο (αστικοποίηση, προαστιοποίηση, από-αστικοποίηση [δημιουργία νέων πόλεων ή οικισμών], επαν-αστικοποίηση) και μέσα από μια σύγχρονη τυπολόγηση (διαφορικές σημασίες αστικών κέντρων, αλλά και τυπολόγηση αγροτικών οικισμών), προτείνεται η επανιεράρχηση του οικιστικού δικτύου, η ανάδειξη των αστικών συστημάτων και ο προσδιορισμός των πόλων ανάπτυξης της χώρας σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο καθώς και ο επανακαθορισμός του ρόλου των πόλεων. Κι αυτό μέσα από μια θεώρηση της ανάπτυξης ως προς άξονες που οδηγούν σε μια ιεραρχημένη αξιολόγηση με ομάδες κριτηρίων που οδηγούν σε νέα ζητούμενα και νέους πόλους, και σε συμμαχίες επέκτασης

των πάσης φύσεως ορίων στη λογική των πολυκεντρικών συστημάτων (δίπολα, τρίπολα, κλπ). Ένα τέτοιο προτεινόμενο σύστημα είναι αυτό των πόλεων της Καβάλας-Δράμας-Ξάνθης όπως με πολύ εμπεριστατωμένο τρόπο προτείνεται.

Κατά τον συγγραφέα, τα αστικά συμπλέγματα, πέραν των πάσης φύσεως ορίων, θα πρέπει να γίνουν ανταγωνιστικοί πόλοι. Και μόνον έτσι θα μπορέσει να υπάρξει αποτελεσματικός έλεγχος χρήσεων γης, δηλαδή ο περιορισμός της αυθαιρεσίας θα προκύψει ως αποτέλεσμα της ικανοποίησης αναγκών και της ανάπτυξης. Μια τέτοια λογική επισφραγίζει τη θεωρητική θέση για τη διαλεκτική του χώρου και της ανάπτυξης και θέτει προ των ευθυνών της την ίδια την κοινωνία.

4. Μεθοδολογία – Διαδικασίες Εκπόνησης Χωροταξικών Μελετών

Στο κεφάλαιο Μεθοδολογία – Διαδικασίες Εκπόνησης Χωροταξικών Μελετών, ο Λουκάκης δεν ασχολείται μόνο με την τεχνική και διαδικαστική πλευρά του θέματος. Καταθέτει την άποψή του (την οποία και πολλοί από εμάς συμμεριζόμαστε) ότι η μεθοδολογία έχει πρόσημα, αρχικώς ιδεολογικά, που σχετίζονται με το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Η ανάλυση δεν είναι ουδέτερη και έχει δυσκολίες, ακόμη και η απεικόνισή της (π.χ. διαγράμματα) έχει εναλλακτικές και διαφορετικές αναγνώσεις. Είναι επίσης αναγκαία η βιωματική και επιτόπια έρευνα, και η εξειδίκευση της ανάλυσης κατά επίπεδα χώρου, τομείς και δραστηριότητες, ανάγκες, η δε διαδικασία θα πρέπει να προβλέπει και μεθοδολογικά πολλές αναδράσεις και ανατροφοδοτήσεις στοιχείων, προκειμένου να φτάσουμε σε μια καθολική ανάλυση ως προαπαιτούμενο των αποφάσεων παρέμβασης.

Οι δε αποφάσεις παρέμβασης, οι λεγόμενες χωρικές και χωροταξικές πολιτικές, παραμένει ένα ερώτημα εάν είναι προϊόν των λεγομένων τεχνοκρατών ή των πολιτικών, καθώς η ίδια η χωροταξία έχει πολιτικό περιεχόμενο και οι προτάσεις επιδέχονται διαφορικών συγκριτικών δυναμικών θεωρήσεων, ως επίσης και τη (συχνή) απόφαση της μη εφαρμογής τους!

Στο πλαίσιο αυτό, ο συγγραφέας κάνει εκτενείς και αναλυτικές αναφορές στην ιστορία του σχεδιασμού στην Ελλάδα με βασικό εργαλείο τις θεσμικές εξελίξεις με τους διάφορους νόμους διατάγματα κλπ κατά χωρική κλίμακα και τομέα.

Προς υλοποίηση του σχεδιασμού, ο συγγραφέας στρέφει την προσοχή του και στους δείκτες, αναδεικνύοντας την ανάγκη των στοιχείων (και την απογοητευτική τους μη ύπαρξη στην Ελλάδα), των προβλημάτων και των αποτελεσμάτων. Ως προς τους δείκτες, αναδεικνύει επίσης τα χαρακτηριστικά, τις δυνατότητες, τις απαιτήσεις, τις δεσμεύσεις, τις συγκρισιμότητες, και τη θεματολογία τους. Για τον συγγραφέα, οι δείκτες, ιδιαίτερα οι συγκριτικοί και διαχρονικοί, είναι ένα κρίσιμο εργαλείο χωρικής και πολιτικής ανάλυσης που κατά κάποιον τρόπο δίνουν τη βάση για τη σύνδεση του αναπτυξιακού προγραμματισμού

με τη χωρική επιστήμη και αποδεικνύουν εν τοις πράγμασι γιατί και οι μελέτες οι ίδιες θα πρέπει να φτάνουν ως το κόκκαλο. Εάν δηλαδή θέλουμε αποτέλεσμα πραγματικό, να φτάσουμε ως το επίπεδο της κοινότητας για τα αναγκαία εξειδικευμένα προγράμματα. Στην κατεύθυνση αυτή ανήκει και η πρόταση για το παρατηρητήριο χωροταξίας που θα μπορούσε να προσφέρει δεξαμενή επεξεργασμένης πληροφορίας τόσο στο Υπουργείο όσο και στους επιστήμονες.

5. Εφαρμογές: Ερευνητικά Προγράμματα – Μελέτες – Ασκήσεις Διδασκαλίας

Είναι λογικό αυτού του είδους το βιβλίο ενός τόσο σημαντικού δάσκαλου να κλείνει με παραδείγματα από την μελετητική και ερευνητική αλλά και διδακτική του πορεία. Θα σταθώ στο τελευταίο: ο Δάσκαλος, τώρα, καταθέτει διαγράμματα χαρακτηριστικών ασκήσεων που έβαλε στους φοιτητές. Διαβάζοντας τα δεδομένα και τα ζητούμενα, δηλαδή την εκφώνηση της άσκησης, μπορεί κανείς να διακρίνει την επιμονή του στην κινητοποίηση και αναζήτηση της κριτικής σκέψης των φοιτητών. Το μοντέλο είναι ότι τους δίνει χάρτες και δεδομένα και τους ζητά συνθετικές κρίσεις και απόψεις.

6. Επίλογος

Στα επιλογικά μέρη, μετά την εμπνευσμένη σύνοψη της Ιουλίας Μωραΐτου, παρατίθεται το συνοπτικό μεν αλλά εντυπωσιακό δε βιογραφικό σημείωμα του συγγραφέα, καθώς και κατάλογος του δημοσιευμένου επιστημονικού έργου του, μέρη που ολοκληρώνουν και εν τίνι μέτρω συνοψίζουν την πολυσχιδή επιστημονική αλλά και πολιτική προσφορά του αγαπημένου μας φίλου, συναδέλφου και δασκάλου. κατακλείδι, και εάν ξαναδούμε τον τίτλο του βιβλίου «Πολεοδομικές και Χωροταξικές εξελίξεις. Ελλάδα 1952-2012: εμπειρίες δράσης», και αναρωτηθούμε τι έγινε τελικά όλα αυτά τα χρόνια, θα κλείσω ως εξής:

Όπως λέει και ο συγγραφέας σε ένα από τα κεφάλαιά του, «πιστεύω, κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό» (εγώ λέω την παρουσίαση αυτή) «πως κρατικές παρεμβάσεις υπήρξαν. Όπως και σκόπιμες, άρα προγραμματικές, μη-παρεμβάσεις. Όμως αυτό που ποτέ δεν έγινε θέληση ήταν να αλλάξουν οι δομές που υπάρχουν (σελ. 162).

Και εγώ με τη σειρά μου αναρωτιέμαι: πότε θα τις αλλάξουμε;

*Παντολέον (Παντελής) Σκάγιαννης,
 Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
 Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, 383 34 Βόλος,
 e-mail: leonska(AT)uth.gr*

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΣΚΑΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΤΟΛΕΩΝ
ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ ΑΣΠΑ
ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
ΚΑΛΛΙΩΡΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Γιαννακούρου Τζίνα	- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)
Καρύδης Δημήτρης	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Κοσμόπουλος Πάνος	- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (ΔΠΘ)
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαλούτας Θωμάς	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Μαντουβάλου Μαρία	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Μελαχροινός Κώστας	- Queen Mary, University of London
Μοδινός Μιχάλης	- Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών (ΔΙΠΕ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Université de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Χαστάογλου Βίλμα	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)

αιχώρος

ΤΕΥΧΟΣ 31 ΕΤΟΣ 2020
ISSUE YEAR

Π. Σκάγιαννης 4

Εισαγωγή

G. Petrakos 10

Geographies of Growth and Integration in Europe: old and new challenges for regional policy

Σ. Πολύζος 23

Διερεύνηση των Διαθρωπτικών Μεταβολών της Ελληνικής Οικονομίας την Περίοδο της Οικονομικής Κρίσης με Χρήση της Ανάλυσης Εισροών - Εκροών

Ε. Ασπρογέρακας, Δ. Καλλιώρας 62

Χωρικός και Αναπτυξιακός Σχεδιασμός στην Ελλάδα: ζητήματα σύμπλεξης

Κ. Λαλένης, Σ. Βεζυριαννίδου 94

Ο Χωρικός Σχεδιασμός και οι Συναφείς Απόπειρες Θεσμικών Μεταρρυθμίσεων στην Ελλάδα, την Εποχή της Οικονομικής Κρίσης: αξιολόγηση αναγκαιότητας και αποτελεσμάτων

Α. Δέφνερ, Ν. Μαντάς, Ε. Ψαθά, Ν. Βογιαζίδης 119

Προσβασιμότητα στον Πολιτισμό και την Κληρονομιά: ο σχεδιασμός για όλους

Α. Τράμπα 145

Τα Σχέδια Βιώσιμης Αστικής Κινητικότητας (ΣΒΑΚ) και η Συσχέτιση με το Θεσμικό Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού: ευρωπαϊκή και ελληνική πραγματικότητα

Ε. Ασπρογέρακας 171

Πολιτική Στρατηγικών Παρεμβάσεων και Χωρική Διακυβέρνηση: η περίπτωση του «Ελληνικού»

Π. Σκάγιαννης, Θ. Καναρέλης 206

Οι Πλατείες της Αθήνας: μια διαδρομή προκλήσεων και ανατροπών

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Π. Σκάγιαννης 236

Παύλος Λουκάκης (2017) Πολεοδομικές & Χωροταξικές Εξελίξεις. Ελλάδα 1952-2012: εμπειρίες δράσης. Επιμέλεια τόμου Ι. Μωραΐτου. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας